

Arbejde – sundhed og sygdom

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund

Nr. 16, 2012

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund

Nr. 16: *Arbejde - sundhed og sygdom*

© 2012 forfatterne og udgiverne.

Redaktion:

Mette Bech Risør (ansv.), Forskningsenheden for Almen Praksis, Universitetet i Tromsø
Torsten Risør, Allmenmedisin, Institut for Samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø
Gitte Wind, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet
Ann Dorrit Guassora, Forskningsenheden for Almen Praksis, Københavns Universitet
Susanne Rewentlow, Forskningsenheden for Almen Praksis, Københavns Universitet
Rikke Sand Andersen, Forskningsenheden for Almen Praksis, Aarhus Universitet
Claus Bossen, Institut for Medie- og Informationsvidenskab, Aarhus Universitet

Gæsteredaktør:

Claus Vinther Nielsen, Marselisborgcenteret, Region Midt & Klinisk Socialmedicin, Institut for Folkesundhed, Aarhus Universitet

Peer review: Foretages af et tværvideenskabeligt panel bestående af bl.a. læger, antropologer, filosoffer, historikere, psykologer, politologer og sociologer.

Proof: Thomas Christian Mikkelsen

Layout og prepress: Thomas Christian Mikkelsen & Ea Rasmussen

Tryk: Werk Offset, Højbjerg.

Udgiver:

Foreningen Medicinsk Antropologisk Forum,
Afd. for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet, Moesgård, 8270 Højbjerg.

Bestilling, abonnement, henvendelser og hjemmeside:

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund.
Afd. for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet, Moesgård, 8270 Højbjerg
Torsdag kl. 9-12, tlf. 87162063,
Email: sygdomogsamfund@hum.au.dk
Hjemmeside og artikler:
ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sygdomsamfund/index

ISSN (tryk): 1604-3405

ISSN (online): 1904-7975

Tidsskriftet er udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Formål:

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund er et tværfagligt tidsskrift, der tager udgangspunkt i medicinsk antropologi. Tidsskriftet har til formål at fremme og udvikle den forskning, der ligger i grænsefeltet mellem sundhedsvidenskab og humaniora/samfundsvidenskab. Tidsskriftets målsætning er at fungere som et forum, hvor disse fag kan mødes og inspirere hinanden – epistemologisk, metodisk og teoretisk – i forskellige forskningssammenhænge. Tidsskriftet formidler den debat og teoretiske udvikling, der foregår i de voksende faglige samarbejds- og forskningsinitiativer, der udspringer af dette grænsefelt. Tidsskriftet henvender sig til alle med interesse for forskning i sygdom og samfund og i særlig grad til sundhedsmedarbejdere i forsknings- og undervisningssammenhæng med forbindelse til tværfaglige miljøer.

Aims and scopes

The Journal for Research in Sickness and Society is an interdisciplinary journal which has a theoretical background in medical anthropology. The aim and purpose of the journal is to promote and develop research in the borderland between the health sciences and the humanities/the social sciences. The goal of the journal is to function as a forum in which these disciplines may meet and inspire each other – epistemologically, methodologically and theoretically. The journal conveys the debate and theoretical development which takes place in the growing collaboration and research initiatives emerging from this borderland. The journal addresses all with an interest in research in sickness and society and especially health professionals working with education and/or research in interdisciplinary institutions.

Indhold

Claus Vinther Nielsen, Gitte Wind & Mette Bech Risør

Introduktion 5

Anne Møller & Susanne Reventlow

Muskuloskeletal aldring, arbejdsevne og 'sundhedsbrøken' 15

Einar Baldvin Baldursson

Social smerte i det moderne arbejdsliv ud fra et arbejdspsykologisk perspektiv 33

Steen Brock & Bo Allesøe Christensen

Normative og metodiske vinkler på 'arbejde' som et sundhedsøkonomisk begreb 63

Eva Ladekjær Larsen, Pernille Tanggaard Andersen & Carsten Kronborg Bak

Fortællinger om et liv som arbejdsløs og socialt ekskluderet 83

Torunn S. Olsen & Nils Fleten

Må sykefravær legitimeres med legemelding? 105

Tina Bømler

Socialarbejdere i et spændingsfelt mellem politik og brugernes behov 127

Claus D. Hansen

Fra sygdomsforfald til sygefravær - arbejde og sygdom mellem rettigheder og pligter i den moderne velfærdsstat 149

Abstracts in English 173

Forfatterliste 179

Skrivevejledning 183

Beskrivelse af nr. 17 186

Normative og metodiske vinkler på 'arbejde' som et sundhedsøkonomisk begreb

Steen Brock & Bo Allesøe Christensen

Institut for Filosofi og idehistorie, Aarhus Universitet & Institut for Agroøkologi, Aarhus Universitet

filspb@hum.au.dk, boa.christensen@agrsci.dk

Brock, S. & Christensen, B.A. (2012). Normative og metodiske vinkler på 'arbejde' som et sundhedsøkonomisk begreb. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 16, 63-81.

Essayet indledes med et par vigtige nedslag i arbejdsbegrebets idehistorie. Dernæst fremstilles Amartya Sens *Capability Approach* til velfærdsøkonomien samt en retning indenfor socio-psykologien kaldet *Positioning Theory*. Følgelig plæderer artiklen for, at man kan forstå sundhedsøkonomi som hjertet i en Folkesundheds strategi og at arbejdsbegrebet er et vigtigt element i denne sammenhæng. I denne forbindelse argumenteres der for, at en professionaliseret og *autoritativ* vinkel på arbejdet altid vil være i modstrid med *autentisk* vinkel på arbejde.

Arbejdsbegrebet har en lang og broget idehistorisk udvikling. Som filosoffer vil vi dog ikke beskæftige os med begrebets etymologi, men tage udgangspunkt i et par markante epoker i begrebets udviklingshistorie. Vi vil argumentere for, at arbejdsbegrebet primært må forstås som et *økonomisk* begreb, men vel at mærke et begreb med en del antropologiske dybder. Vi vil derfor se kritisk på den nutidige tendens til at sammenligne lønarbejde med former for selvudvikling, selvreali-

sering, kompetenceudvikling, udvikling af samarbejdsrelationer etc., uden samtidig at fastholde den økonomiske vinkel. Tilsvarende med romantiske forestillinger om hjemmearbejde og politiserede opfattelser af arbejdet som et åg, der er nedslidende, risikofyldt og egentlig bedst at slippe for.

Vi vil tage fat i to begrebshistoriske nedslag. For det første, forestillingen om arbejde som værdiskabelse, der kan føres tilbage til den engelske økonom Adam Smith. En læges konsultation af patienter på et sygehus, for eksempel, skaber værdi både for patienten, for sygehuset som virksomhed, for lægen selv i form af hans løn og endelig for samfundet gennem en forebyggende indsats. Smiths pointe er, at arbejdet og økonomien helt generelt er koblet til forskellige handlemåder og forestillinger om, hvad der er godt eller har værdi for mennesket. I den forstand er begrebet om en sundhedsøkonomi altid bundet til ideer om, hvad der er sundt for mennesket, en Folkesundhed. Det andet begrebshistoriske nedslag betoner resultatet af arbejdet som noget særskilt. Idehistorisk er dette ofte blevet sammenlignet med den kunstneriske proces, hvor værket ses som resultatet af det kunstneriske arbejde. Hvor det første begreb fokuserede på arbejdet som en værdiskabende proces, betoner det andet begreb resultatet af arbejdet og samtidig en relation til den eller de, der har frembragt dette resultat. En patient er selvfølgelig ikke et værk, som et kunstværk. Men i behandlingen som proces appelleres der til overvejelser og forestillinger, der rækker ud over en ren rutinepræget virksomhed, og som måske har mere at gøre med en kunstnerisk proces, end man umiddelbart skulle tro. Samtidig medfører en læges eller sygeplejerskes arbejde med en patient, efterfølgende en række overvejelser der rækker ind i forskellige sammenhænge af lægen og sygeplejerskens arbejdsmæssige og ikke-arbejdsmæssige liv. På baggrund af disse to modeller vil vi plædere for to ting: først, hvorledes der indenfor moderne velfærdsøkonomi er fremkommet en forståelsesramme, der giver et væsentlig bud på koblingen mellem arbejde og menneskelige goder. Det drejer sig om Amartya Sen og dennes såkaldte *Capability Approach* til Nationaløkonomien. Dernæst vil vi prøve at nuancere denne tilgang ved at sammenholde Sens optik med en retning indenfor moderne social-psykologi, der hedder *Positioning Theory*. Det skulle gerne føre til en vision for en ny form for sundheds-økonomisk tænkning, som bedre end andre sådanne, kan forbinde arbejdet, som et forhold mellem indtægt og udgift, med sundhedsfremme i den nævnte brede betydning af dette ord.

Den efterfølgende idehistoriske gennemgang af arbejdsbegrebet skal derfor minde læseren om en central side af begrebet 'sundheds økonomi', nemlig, at økonomi, som sådan, altid er tænkt som en *sundhedens* økonomi. Der er et *in-*

ternt begrebsligt forhold mellem økonomi og sundhed. Økonomi er ikke bare noget, der kan "appliceres" på sundhedsforhold og sundhedsfremmende betingelser. Økonomi er i sit væsen en måde, hvorpå der sættes fokus på relevante sundhedsmomenter og sundhedsfaktorer. Det kan vi – som vi skal se - lære af både Karl Marx og Amartya Sen. Af Rom Harré og positionsteorien kan vi lære, hvordan sundhedsøkonomi, ikke bare i princippet, men i praksis, kan blive *operativ*, sådan at den økonomiske modellering associeres med relevante personlige aspekter af bestemte menneskers livskvalitet, herunder de sundhedsfremmende aspekter.

Vi vil med andre ord plædere for, at man bør forstå sundhedsøkonomi som hjertet i en Folkesundheds optik, og at arbejdsbegrebet er et vigtigt element i denne sammenhæng. Men kun hvis man har blik for, hvordan en professionaliseret og *autoritativ* vinkel på arbejdet altid vil være i modstrid med *autentisk* vinkel på arbejde. Selvudvikling eller selvrealisering kan, som handlinger, aldrig nedskrives til arbejdet. Så lige meget hvor mange medarbejderudviklingskurser du er på, så er det netop det *medarbejderudvikling* og ikke en udvikling af dig som menneske. Autoritet og autenticitet kan derfor ikke forenes i arbejdslivet, uden man tilsidesætter den vigtige pointe fra økonomien, at den angår samfundsmæssige forhold, der rækker udover et snævert syn på løn og arbejde. Hvis den sidste sætning udtrykker det væsentlige ved Sen's tænkning i vores sammenhæng, så kan Harrés positionerings teori bruges som redskab eller forståelsesramme til at reflektere over, hvordan forholdet mellem autoritet og autenticitet viser sig i arbejdslivet.

Politisk økonomi og det værdiskabende arbejde: Smith, de tyske idealister og Marx

Der er to ting hos den økonomiske teoris faderskikkelse, Adam Smith, som er vigtige at holde fast i, i forbindelse med denne artikels fokus. For det første, er økonomi for Adam Smith altid *politisk* økonomi. Dvs. den økonomiske teori, teorien om nationernes velstand som titlen på Smiths mest kendte bog lyder, var aldrig tænkt som et mål i sig selv, men som et middel til fremme af overordnede livsforhold for mennesker i bestemte typer af samfund. Her er frihed til at producere og handle et væsentligt tema. Men denne frihed er heller ikke et mål i sig selv, men tjener almene gavnlige formål for de pågældende samfund. Begrundelsen var, ifølge Smith, at det ikke er til at forudsige, hvad der bliver de sociale følger af en given økonomisk udvikling. Derfor lanceres ideen om en *politisk* økonomi, i lyset af hvilken man bør indrette samfundet sådan, at den frie handel sikres på bedste

vis, eksempelvis takket være den private ejendomsret til jord, produktionsmidler og lønftaler med arbejderne, beskyttelse fra Politiet og Hærens side, og en lovgivning der er accepteret som moralsk acceptabel af de økonomisk set relevante grupper i samfundet (Schanz 1978, s. 12). Med andre ord, der er en væsentlig side af økonomien, som involverer en evaluering af hvordan den er med til at sikre det gode for alle borgere. Det er denne tanke, der får sit eget særpræg hos Amartya Sen, som vi skal se.

For det andet, udkaster han ideen om det menneskelige arbejde som værdiskabende, og den økonomiske teoris historie er et langt stykke ad vejen historien om videreudviklingen af denne tese, kaldet *arbejdsværditeorien*. I økonomisk forstand er 'arbejde' at opfatte som en *værdiskabende proces*, som alle borgere i et samfund, uanset virkefelt og position bidrager til, eftersom der i samfundet er en klar arbejdsdeling. Arbejdet ses her som en *for*-arbejdning af råstoffer, planter, dyr og redskaber, der bevirker at det producerede har en brugs-værdi. Samtidig har arbejdsdelingen to sider. Dels drejer det sig om, hvad der produceres indenfor den samlede nationale husholdning – og her bidrager alle - og dels drejer det sig om producenternes position i forhold til udveksling af produkter, altså position på "markedet", som er en politisk og statslig reguleret instans, der eksempelvis fastsætter ejendomsret til produktionsmidler, jordbesiddelser og råstoffer.

Økonomi bliver derfor efter Adam Smith transformeret fra at indgå i et statisk verdensbillede, som den græske stabile økonomiske orden, til at være en hovedaktør i et dynamisk verdensbillede. Med andre ord ses økonomien som et middel til ændring og udvikling af samfundene med henblik på at fremme *bestemte* interesser og behov hos *bestemte* grupperinger indenfor samfundene. Der peges på en klar opdeling af samfundene. Dels hvad angår ejendomsforholdene og dels hvad angår den såkaldte *arbejdsdeling*. Tanken om arbejdsdeling og det værdiskabende arbejde bliver tilføjet en væsentlig udvidelse hos Marx, nemlig fremmedgørelsesbegrebet, men før det sker, skal vi over den tyske idealismes afgørende bidrag til arbejdsbegrebet.

Arbejdsbegrebet får i tiden efter Adam Smith en markant drejning i kraft af en række tyske filosoffer og digtere. Man bruger begrebet arbejde som udtryk for en *til-virken* af noget. Der er tale om en i-værk-sættelse i ordenes bogstavelige forstand. Vi kender alle udtrykket om en iværksætter, det gamle ord for en opfinder/entreprenør – en person der skaber noget nyt, eller sætter noget nyt igang. Det er hans eller hendes værk som vi siger, hvorved vi understreger, at processen med at sætte noget igang har resulteret i noget, der virker. Samtidig er det væsentlig, at det iværksatte virker på *mennesker*.

Vi kender denne betydning af begrebet vedrørende udtrykket *kunstværk*. I den idealistiske og romantiske fase i tysk åndsliv ses kunstværket som et *konkret materielt forhold*, men vel at mærke et sådant forhold, der *udtrykker* en menneskelig vilje og kunnen. 'Værket' og 'kunsten' er netop, ved at det konkrete partikulære, stoffet der er bearbejdet, kan udtrykke noget af betydning for mennesker.

Det afgørende træk ved denne klassiske opfattelse af et kunstværk er nu, at så snart værket er skabt og øver sin virkning på menneskene, sættes der noget i gang, der ryster identifikationen med den kendte og etablerede verden. I stedet for blot at dokumentere, hvem vi er og hvor vi står, bliver værket et udtryk for sider ved vores liv, som vi *ikke* kan vedkende os. Igennem værket bliver vi *fremmede for os selv*. Som iværksætter var Dr. Frankenstein 'uhyre' genial, men hans fremmedgørelse for værket træder frem i det øjeblik han udbryder "Hvad har jeg dog gjort?". Men der er lykkeligvis et yderligere led i denne klassiske værkopfattelse, nemlig at værket trods alt opfattes som en anvisning på, eller en opfordring til, at mennesket finder sig til rette på en ny måde. I den forstand peger værket udover sig selv og peger konsekvent mod fremtiden. Et værk er således i bund og grund en i-værk-sættelse af perspektiver indenfor menneskets mulige fremtid. Med andre ord, iværksætterens værk bliver et moment i andres bestræbelse på at skabe en udvikling, som landsbyen i Frankenstein-filmen der samles om at uddrive monstret.

Ved tilvirkning af stoffet, i skabelsen af værket, *arbejder mennesket med sig selv*. Værket er et arbejde, hvor dette at *gøre* noget bliver sat i forhold til det at *søge* noget. Gøren og søgen er to sider af en grundlæggende form for uro og længsel, der kendetegner mennesket. Dette er kernen i idealismens menneskesyn og et udtryk for det, filosoffer kalder *modernitet*, hvor livet ses som en fortsat søgen efter en ny fremtid, ofte koblet til en eller anden ide om en ny begyndelse, en genfødsel af menneskene, en *Renæssance*, der kan ligge i en ny verden, Amerika, eller i en nyopdaget underbevidsthed, Freud, i den nye teknologi og videnskab, i den seksuelle revolution, i kvindefrigørelsen eller den utopi, at den menneskelige *arbejdsdeling overgik fra en tvungen orden til en frivillig*. For det er den humanistiske vision i Socialismen. Opsummerende kan vi sige at der er tre ting vi skal huske omkring værkbegrebet. For det første, at der udover selve arbejdsprocessen som værdiskabende, ligger et afgørende perspektiv på det, som er resultatet af arbejdet. For det andet, at dette resultat, værket, fremstår adskilt fra os, med en potentielt fremmedgørende virkning som effekt. De fleste har prøvet at arbejde med noget (f.eks. en tekst) som man forlader for senere at vende tilbage til og stiller sig noget uforståelig overfor, hvorfor den lige ser sådan ud. Men det er jo ikke ensbetydende med, at teksten ikke kan få en helt anden betydning (den virker) for andre, der læser den.

I den forstand peger teksten fremad imod andre mulige sammenhænge, den kan indgå i. Den har et betydningsmæssigt overskud, som den franske filosof Paul Ricoeur udtrykker det. For det tredje, peger både et og to på, at der er en dimension i det at arbejde med noget, hvor man også arbejder med sig selv.

Marx og syntesen mellem værdiskabelse og værk

Vi har altså to paradigmer for det menneskelige arbejde, arbejde som værdiskabende forarbejdning, og arbejde som tilvirkning af vore omgivelser med det til følge, at menneskets interesser og behov i forhold til omverdenen er blevet udfordrede og stillet i et kritisk lys. Gennem arbejdet skaber vi goder, men ikke goder som vi umiddelbart kan være stolte af, og som ikke afstikker en pejling for det, vi kan håbe for fremtiden.

Det er Marx' store fortjeneste at forene disse modstridende opfattelser af det menneskelige arbejde, og foreningen har sin rod i følgende væsentlige træk ved værkbegrebet. Et værk er en tilvirket størrelse, som virker igen og igen. I-værksættelsen virker fort-sat. Der er *sat* noget i gang. Den i-værksatte virken har en fort-sat *varen*, en ved-varende, som går på tværs af forskellige former for virken. Et kunstværk har eksempelvis en receptionshistorie. Händels *Messias* virker stadig, men hvor den oprindeligt påvirkede religiøse temperamenter, er det måske forestillinger om storhed eller andægtighed, som folk forbinder med værket i dag. Det kan musikhistorikere nok svare på.

Et redskab, et stykke teknologi, en bygning, en plads i byen, det er alt sammen eksempler på værker, som er bestandige, vedvarende, og som fortsat virker på nye måder. Det var det, som Marx kaldte værkernes *produktivkraft*, og en af de store opdagelser hos ham var, at værkerne med produktivkræfter rummede en dobbelthed. De havde hver især en særlig varighed, en vedvarende virkningskraft, men samtidig var denne kraft nedbrydende, modstridende og fremmedgørende i forhold til de omgivelser, indenfor hvilke værket var skabt. Denne dobbelthed fører nu til Marx' begreb om en *vare*.

Lige præcis her opstår koblingen mellem de tyske tænkere og Adam Smith, mellem værkbegrebet og begrebet om et værdifuldt forarbejdet produkt. Sidstnævnte har en umiddelbar brugsværdi (som Smith mente), men produktet har også, qua værk, kraften til hele tiden at forbindes med nye forhold. Det er det, som kendetegner en vare i økonomisk forstand. Sukker kan byttes til træ, mel kan byttes klæder, og alt kan byttes til penge. Alt kan byttes med alt. Denne egenskab, at kunne byttes med alt, kaldes varens bytteværdi på markedet. Arbejdets produkter

har derfor både en umiddelbar brugsværdi og en bytteværdi (som veksler alt efter prisdannelsen, dag efter dag).

Arbejdet i det moderne samfund er derfor blevet et vare-producerende arbejde, hvor der ikke produceres med henblik på tilfredsstillelse af umiddelbare behov, men for at tjene virksomhedernes interesse i at skabe profit. Under dette vilkår er arbejdet underlagt en ramme, der hedder "kapital" (sorte tal på bundlinjen). Vi skal nu se, at denne ramme har en anden dimension, "løn-arbejdet". For det kendetegner den tid, som Marx analyserede, og som stadig er gældende, at *selve arbejdet er blevet en vare*. Denne indsigt, denne sandhed, er krumtappen i Marx' økonomiske teori og er et element i økonomien, som gælder ubetinget den dag i dag.

At arbejdet er blevet en vare på linje med andre varer på markedet betyder, at arbejdet kan byttes med noget, der ikke er en del af arbejdsprocessen, nemlig lønnen. Så under de specielle produktionsforhold, der kendetegner kapitalismen, sker der en særlig i-værk-sættelse af det menneskelige arbejde, der hedder lønarbejdet. Lønarbejdet rummer nok forarbejdning af et produkt, og lønarbejdet indbefatter nok en bestemt tilvirken af bestemte produkter, men modsat bonden, der høster sit korn og selv laver mel og bager brød, og modsat kunstneren, som er fritstillet i forhold til sit værk, er lønarbejderen fastlåst i den situation, at det forarbejdede produkt indgår i en varedistribution, som han er afskåret fra at deltage i. Om produkterne sælges og byttes af fabrikanten med det ene eller det andet, kan lønarbejderen ikke bestemme. Han opfattes ikke som producent men udelukkende som *arbejdskraft*. I så henseende kan Per altid erstattes med Poul, og når fabrikanten kun har brug for en af dem, fyrer han den, der arbejder mindst effektivt. Ikke fordi denne skal straffes, men fordi fabrikanten ellers vil få røde tal på bundlinjen, sådan at alle en skønne dag må fyres og fabrikken lukke. En begrundelse for at flytte produktion ud af Danmark, som vi ofte hører, er netop, at *arbejdskraften* er billigere andre steder.

Med lønarbejdet følger desuden den byrde at opretholde sin arbejdskraft, sin evne til at arbejde produktivt ved at restituere sig selv efter endt arbejdstid. Til lønarbejdet hører dermed *en nødvendig fri(fra arbejds)tid*. Hermed bliver det ikke kun arbejdet, der deles mellem mennesker, hverdagen opdeles nu også i forskellige faser i forhold til lønarbejdet. Vi henter børnene i børnehaven og spiser til aften på stort set samme tid og vi har endda reserveret en større sammenhængende tidsperiode til restitution, kaldet *industriferien*. Hvor markedet, ifølge Marx, er dynamisk og kendetegnes ved fornyelse gennem varernes *produktivkraft*, så er arbejdskraften, som vare, derimod dømt til at være statisk i sit virke. Lønarbejdet

fastholdes som *arbejds*kraft, der ikke tilskrives sin egen produktivkraft. Lønarbejderen var, på Marx' tid, blevet fremmedgjort for udviklingen af det samfund, han lever i. Marx' vision var derfor at modarbejde denne adskillelse mellem produktivkraft og arbejdskraft, og til det formål var han en af pionererne i dannelsen af fagbevægelsen. Der er unægtelig sket noget siden Marx' dage: den materielle velstand er generelt set blevet forhøjet, og fagforeningerne har sikret bedre forhold på arbejdspladsen og mindre arbejdstid. Men alligevel er der en grundlæggende fremmedgjorthed, når vi kigger på en ting, nemlig friheden til at efterstræbe et værdigt og autentisk liv.

Neo-liberalisten Sen og Capability tilgangen

Det er derfor et problem for Marx, at lønmodtagerne, qua forbrugere, udelukkende fremstår som konsumenter, og ikke som frie og selvstændige personer, der er engageret i selvudvikling og i dannelsen og opretholdelsen af en række mindre fællesskaber i det sociale liv. Marx gav derfor en forenklet analyse af, *hvad det er, der er på spil* i det produktive virke. Hans billede af opretholdelse og fremme af levevilkår var – tiden taget i betragtning forståeligt nok – centreret omkring den materielle reproduktion, såsom kroppens næring og beskyttelse. Her må vi inddrage nobelpristageren Amartya Sen for et mere tidssvarende og nuanceret billede af de forskellige typer af friheder der er på spil, dvs. muligheder og evner, der fremmer menneskers livsmuligheder i efterstræbelses-værdige retninger. Marx' indignation over lønarbejdernes dårlige forhold genfindes hos Sen, men i en anden form: nemlig, at økonomien siden Smith og Marx har glemt fordringen om en generel velstand for samfundet som økonomiens hovedopgave. Husk på at Smith og Marx begge mente, at den politiske økonomi burde bidrage til den generelle velfærd og dvs., hvordan denne velfærd har betydning for kvinder og mænds materielle, social og mentale velvære i deres daglige liv. Sen's pointe er nu at denne "[...] human flourishing depends on the fulfillment of a *number* of different capabilities which cannot be put in a pot and boiled down into some homogeneous soup, whether of pleasure, utility or GDP." (Walsh 2003, 347). En reduktion af økonomien til søgen efter lykke, ren nyttemaksimering eller til bruttonationalprodukt som indikator for velfærd glemmer at *evaluere*, hvad denne reduktion reelt betyder for de implicerede parter. Et eksempel, som Sen ofte bruger er, at der ikke findes en generel målestok (BNP) for økonomisk velfærd. Hovedeksemplet er forholdene for den afroamerikanske befolkning i USA. Selvom dette land har en generel velstand målt i forhold til bruttonationalprodukt og pengemængden, der er til rådighed for

de fleste borgere, er der forholdsvis høje tal for dødelighed, fængslinger, vold og andre faktorer, som vidner om en uligheder og dårligere livskvalitet end personer, der lever i langt fattigere lande, formodentlig har¹. Og disse uligheder fanger BNP indikatoren ikke. Et andet eksempel ville være en økonomi baseret udelukkende på optimering af lykke. Her vil en ulighed kønnene imellem i forhold til løn være helt ok, hvis bare den part der får mindst, er tilfreds med den løn vedkommende får². Endelig kan vi give et tredje eksempel med den del vi mangler, nemlig nyttemaksimeringen, eller som vi kender den slagordsagtigt "mest mulig værdi for pengene". Tag to tvillinger med samme talent og vilje til at realisere det. Den eneste forskel mellem dem er, at den ene tvilling er blevet handicappet efter en skade, mens den anden er fuldkommen rask. Vi antager, plausibelt nok, at den uheldige tvilling kun kan drage nytte af halvdelen af en given indkomst i forhold til den raske tvilling, og den uheldig tvilling derfor har brug for en større indkomst end den raske. Men med nytte-maksimeringen, som et fokus på den totale sum af nytten kun, så er det klart, at den raske tvilling bør have en større indkomst end den uheldige, og nyttemaksimeringen gør det dermed værre for den uheldige tvilling, end da de havde samme indkomst (Walsh 2003, 358) Nu er disse eksempler selvfølgelig tænkte, og skal kun vise de uheldige konsekvenser et reduktivt syn på økonomi kan have, og derfor er Sens pointe også at nytte, lykke og BNP godt kan bruges som indikatorer på, hvad der kan berige folks liv, vi må bare ikke se dem som bærende en værdi i sig selv. Sen har derfor udviklet en mod-opfattelse til de ovenstående reduktive økonomi-opfattelser, nemlig *The Capability Approach to Economics*, der hviler både på Adam Smiths og Marx' grundtanker, som beskrevet overfor³. Økonomi handler istedet, for Sen, grundlæggende om at skaffe livskvalitet for individer, der lever i bestemte samfund og dermed frembringe en almen velfærd⁴. Økonomisk regulering består derfor i at udvikle, opretholde og aktivere nogle særlige *livsfunktioner*, sociale handlemåder, i kraft af hvilke personerne kan efterstræbe de goder, behov og interesser, som personerne værdsætter⁵. Arbejde, uddannelse og en række andre aktivitetsformer er en forudsætning for, at vi kan efterstræbe, hvad vi værdsætter i livet. Følgelig har økonomi også at gøre med måden, hvorpå mennesker får adgang til uddannelse, sundhedstjenester, offentlige service funktioner, mulighed for selvstændige initiativer på markedet, selvforvaltning af egen produktive virksomhed mm⁶. Endvidere er det vigtigt, ifølge Sen, at udvikle og udfolde *individuelle kapaciteter*, der sætter folk i stand til, frit, at udfolde denne stræben⁷. *Økonomi har således til opgave at danne en lykkelig spiral mellem tre momenter*, både på samfundsplan og på individplan, nemlig momenterne:

Færdigheder/personlige evner – livsfunktioner/stræben – velfærd/livskvalitet

Som vi skal se efter næste afsnit, så kan en særlig teori, positioneringsteori, bruges til at anskueliggøre, hvordan de forskellige færdigheder og livsfunktioner både forhindres og aktualiseres i forskellige situationer, hvor velfærd er på tale. Men inden da er det på sin plads lige at koble arbejdsbegrebet konkret til Sen's tilgang, ved at uddrage nogle pointer fra forsøg på at koble tænkning omkring arbejdet med Sens Capability Approach⁸. Vi kan alle blive enige om, at der skal være en sund balance mellem arbejde og fritid. I den reduktive økonomiske teori vi henviser til ovenfor antages det, at arbejdernes faktiske valg af arbejdstid er det samme, som det de foretrækker, og at markedet består af jobs der matcher den optimale balance mellem arbejde og fritid. Problemet er at empiriske studier (se Hobson 2011, 152) peger på, at på trods af disse antagelser, lad os kalde dem valg på baggrund af henholdsvis præference og optimale betingelser, så forholder det sig ikke sådan. Studierne viser nemlig, at der er en diskrepans mellem folks faktiske arbejdstid og den tid, de gerne vil bruge på arbejdet – inklusiv en bevidsthed om, at det betyder en lønnedgang for dem, der vil arbejde mindre. Samtidig er eksterne faktorer som f.eks. børneinstitutionernes lukketider og dermed den institutionelle virkelighed vigtige faktorer i indskrænkningen af valget af arbejdstid. Som Hobson (2011, 152) opsummerer så er problemet med de reduktive modeller, at de ikke anerkender:

” [...] two key features in the capabilities approach: (i) that institutional settings shape work/family options and preferences...; and (ii) that preferences are not static but shaped by economic shifts and cultural values. The capabilities approach asks us what the opportunities to exercise “real” choice are. What would individuals actually *prefer* if they had the capabilities to choose other alternatives.”

Det evalueringsrum, som ifølge Sen ligger implicit i økonomien, drejer sig altså i første omgang ikke om at spotte forskelle i indkomst, sociale eller materielle goder, men om at fokusere på de muligheder man har. Det handler altså om både at fokusere på de være- og handlemåder man har grund til at foretrække og værdsætte, og hvad der begrænser de muligheder, man har for at realisere disse være- og handlemåder. Og som vi skal se, så har disse begrænsninger ændret sig siden Marx og Smith.

Arbejdet og den økonomiske udvikling efter klassesamfundet

De fleste lande bør stadig betegnes som klassesamfund, men denne betegnelse udtømmer dog ikke karakteristikken. Der er naturligvis stadig en afgørende forskel på at være lønmodtager og at være repræsentant for den kapital, der skabes og forbruges i diverse virksomheder. Men både lønmodtageren og kapitalisten er engageret i at udvikle butiksstrukturer, transportmuligheder eller uddannelsessteder, og begge parter er repræsenteret i foreningslivet, i organer som skolenævn, vandværksbestyrelse og i ejerforeninger, boligforeninger, borgersammenslutninger, interesseorganisationer og politiske bevægelser på kryds og tværs af de gamle klasser.

Men hvad betyder det så for dette sen-moderne menneskes situation og arbejdsliv? Dette menneske er ikke blot ikke længere så stærkt identificeret med en økonomisk klasse, det har på anden måde mistet sine hidtidige identifikationer: Der er ingen naturlige, selvfølgelige hjem, byrum, fællesskaber og opgaver. Tilværelsen er i princippet en fortsat søgen efter at definere og omdefinere sådanne hjem, rum, fællesskaber og opgaver. Denne diagnose er vel at mærke ikke resultat af en eller anden socialpsykologi. Det er et *økonomisk* vilkår og udtryk for menneskets *økonomiske* virkelighed, at sen-moderniteten er ensbetydende med en fortsat omstilling og selv-dannelse. Det er jo hovedpointen i nærværende artikel.

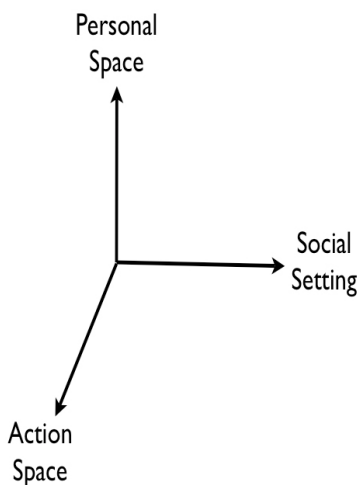
To ting kendetegner den økonomiske udvikling når vi snakker arbejde: Der er for det første foregået en udvikling fra håndværk over maskinel produktion til dels storindustri og dels former for serviceydelser, hvor det afgørende er den markante udvikling af produktionsmidlerne og produktionsformerne. Pointen er, at hvad det vil sige at være såvel arbejdsgiver(leder) som lønmodtager har ændret sig. Der er megen tom retorik omkring dette felt. Arbejde kan aldrig blive ren hobby og selvrealisering, men det er rigtigt, at arbejdsmarkedet rummer plads til, at såvel ledere som lønmodtagere har et spillerum for fagudvikling, kompetence udvikling og en mere personlig udvikling. At være på arbejdsmarkedet er på flere måder blevet en del af en fortsat læreproces, og derfor er selve deltagelsen i det produktive virke en væsentlig del af menneskers re-orientering og udvikling af nye normer, værdier og mål i tilværelsen. Men her må man ikke glemme, at koblingen mellem arbejdsliv og selvdannelse er en udvikling indenfor koblingen mellem lønarbejde og kapital. Der er tale om, at *arbejdskraften* er blevet en del af produktivkraften i samfundet. Der er tale om at forme mennesker med henblik på deres mulige funktioner i det økonomiske virke. Det hedder så smukt "Human Ressource Management", og er meget langt fra den dannelse og selv-udvikling,

der foregår som led i udviklingen af venskaber, ægteskaber og gode naboskaber. Lønarbejdet har sine gode sider, men er fortsat led i en systematisk fremmedgørelsesproces, som Marx hævdede, hvor arbejdet er til for erhvervslivet og ikke for Selve Livet for nu at sætte sagen på spidsen. Og det er svagheden ved Sens model, for den er meget befordrende for svage grupper i både fattige og rige samfund. Men for den typiske lønmodtager i de vestlige demokratier, romantiseres identifikationen med arbejdsmarkedet, og der stilles implicit den fordring, at arbejdslivet rummer plads til alle væsentlige livsfunktioner⁹. Man behøver blot henvise til de velkendte diskussioner om efterløn, barselsorlov og såvel flex- som deltid, for at indse, at der stadig er et skarpt skel mellem arbejde og fritid, hvor førstnævnte er med til at give personer autoritet, men ikke som sidstnævnte autenticitet, og omvendt. Det er nemlig den store illusion, at lønarbejdet ligeligt kan rumme begge dele.

For det andet har velstanden i de fleste såkaldt højtudviklede lande nået et sådant niveau, at det fra at dreje sig om simpel overlevelse og reproduktion af familien, er blevet et problem, at der er et for stort forbrug af visse fødevarer og andre produkter, der eksempelvis belaster miljøet og sundheden. Der er ikke noget, der er så godt, at det ikke er skidt for noget andet, kunne man sige. Der er følgelig helt grundlæggende etiske, æstetiske og politiske forhold på spil i de prioriteringer, som foretages på markedet. Det har ført til begrebet om den politiske forbruger, som nok bør kritiseres af flere grunde¹⁰. Men der kan ikke rokkes ved den sandhed at vi alle, både i det produktive virke, via vores job, og i det private liv, via vores forbrug, er med til at prioritere og vælge på en måde, der aldrig kan påberåbe sig politisk uskyld eller neutralitet. Arbejdet er således blevet politiseret. Hverken lønmodtageren eller fabrikanten producerer efter en egen interesse, men agerer i et farvand med sociale og politiske normer og krav. Som pointeret ovenfor, er det altså vigtigt at fokusere på både de institutionelle rammer og de forandrede økonomiske og kulturelle betingelser for at forbinde arbejdet med økonomien som et rum for evaluering af muligheder for væren og gøren. Men det er ikke altid en lige let opgave. Så i det næste afsnit vil vi præsentere en model for, hvordan en given arbejdssituation kan analyseres. Modellen vil vi bruge til at pointere endnu engang, at den sen-moderne indordning af arbejdskraften under produktivkræfterne ikke er ensbetydende med at udvikling på arbejdspladsen er autentisk, den kan kun være autoritativ. Tværtimod er det forsøget på at fremstille det autoritative som det autentiske der i sidste ende udgør det fremmedgjorte element i den sen-moderne arbejdsform.

Positioneringssteori; en holistisk model for situations-analyse

Der er med Rom Harré som drivkraft igennem de seneste 20 år udviklet en ny form for socio-psykologi¹¹. Det kære barn har mange navne, såsom diskursiv psykologi, hybrid psykologi og den betegnelse, som vi vil bruge; positioneringsteori. Vi vil i det følgende plædere for at positionerings- teorien udgør en adækvat ramme for arbejde og forskning i sundhedsfremme, samfundsmedicin og folkesundheds strategier og analyser¹². Positioneringsteorien tager udgangspunkt i en model, der normativt lægges ned over menneskers psyko-sociale liv. Ifølge modellen befinder et menneske sig til hver en tid i en bestemt situation. Mennesket er situeret og enhver situation er en fortætning af tre basale måder mennesket befinder sig i verden på. Vi kan anskue det som et tredimensionelt rum, med følgende akser:

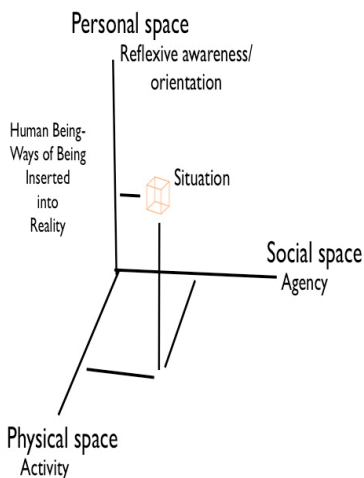

De tre grundlæggende måder der karakteriserer menneskets væren kan nu beskrives således:

A: *Social Setting*, som udstikker felterne for inter-aktion med andre mennesker (spændende fra bolig, lokalitet, egn, region, arbejdsplads, institutioner, transportmidler).

B: *Action Space*, som udstikker handle-rummet for menneskelig virksomhed (spændende fra fysiske omgivelser, økosystem, lokal kultur, national kultur, kosmisk-religiøs sammenhæng).

C: *Personal Space*, som udstikker former for opmærksomhed i lyset af interesser, refleksioner og motiver i menneskelig handlen.

Dette er prototyperne for en persons mulige omverdens-relationer, fysisk, socialt og personligt. Vi skal forestille os hvordan disse tre dimensioner af subjektivitet, intersubjektivitet og fysisk virkelighed udtømmer menneskets være- og handlemåde i stadig forandring. Dvs. vi bevæger os kontinuerlig fra en situation til en anden med den samlede sum af normer, regler, forventninger, symboler osv. som implicit i spil. Nogle gange er der overlap der skaber misforståelser, som når vi siger "Hov, jeg glemte lige jeg ikke var på arbejde". Andre gange skaber disse overlap mere effektivitet, som når mor bruger sine projektlederevner til at planlægge køreturen sydpå i sommerferien. Det er nu vores påstand, at positioneringsteorien, på denne baggrund, kan bruges til analytisk at gengive, hvordan en situation er en fortætning af disse forskellige dimensioner, og dermed også hvordan forskellige misforståelser, effektiviseringer osv. er på spil. På den baggrund skal vores påstand om, at selvdannelse aldrig kan være et egentlig (autentisk) anliggende for arbejdspladsen også ses. For lønarbejdet, eller salget af arbejdskraften, kan kun fungere, hvis man bliver fastholdt i en bestemt position – som medarbejder, som læge på dette sygehus, som sosu på det her plejehjem – hvilket aldrig kan stå mål med den mangfoldighed af overlappende situationer, der er med til at danne os som mennesker i løbet af livet. På arbejdet er man, som Rom Harré vil sige, positioneret på en særlig måde. Den rolle eller funktion man udfylder på arbejdspladsen er omkranset af en *autoritet*. Den består både af forventninger til en selv og andre om, hvad der skal til for at man sælger og har solgt sin arbejdskraft på den bedste måde, og et særligt sæt af friheder, der er knyttet

til selve arbejdsprocessen. Lidt groft kunne man derfor sige, at selvudvikling på arbejdspladsen består i at lære, hvordan man udfylder den *allerede givne* rolle på en bedre måde og en forfremmelse dermed er en belønning for at have gjort dette rigtig godt. Med andre ord, det handler om udvikling, bare ikke som menneske, men som lønarbejder!

I en konkret analyse betyder det nu, at en *situation*, bliver en kobling af en plads i hver af de tre slags livsrum, altså en treleddet fortætning (eksempelvis Social Setting: familie, Handlefelt: parcelhus, Problem felt: idræt)[man kan ikke spille fodbold hjemme i stuen, for så bliver mor sur!]) der rummer forskellige slags *positioneringer*:

I: *Konkrete-fysiologiske positioner* (jeg er på min arbejdsplads, og bevæger mig rundt i visse lokaliteter, og nærmer mig kiosken).

II: *Positioner vedrørende sociale roller og funktioner* (jeg er den erfarne ældre, der superviserer yngre folk, eller jeg er lægen, der modtager mine patienter).

III: *Anerkendelses-positioner* (i forhold til visse former for respekt og ansvar lever jeg op til, eller ikke op til, bestemte former for kritisk vurdering).

IV: *Selv-positionering* (min evne til at fremstå og forblive en særlig person i forskellige situationer).

Proto-situationen, at eksempelvis lille Per spiller bold i dagligstuen, bliver hermed nuanceret i form af Pers forhold til huset, til familien, til samfundsmorale og til Pers mulighed for at modnes som person.

Enhver situation kan dermed – jf. punkterne A,B,C,I,II,III,IV ovenfor – modelleres som en matrix på formen $(A_i, B_j, C_k) [I_s, II_v, III_u, IV_v]$, der modellerer en bestemt persons befinden sig i en særlig situation¹³. Hvis vi nu kobler denne analysestrategi til Sen's capability tilgang, så kobler man de mulige former for positionering, der er i en given situation, med de livsfunktioner og færdigheder, der i sundhedsøkonomisk forstand er fremmede for de involverede personers velvære. Vi får dermed sammenlagt et nuanceret billede af hvad der er involveret i den mangfoldighed af frihed som være- og handlemåder, der udspiller sig i forskellige situationer.

Sammenfatning og perspektivering: arbejdets positioneringer i det sen-moderne

Hvis man følger positionsteoriens opdeling (sammenhold med I-IV ovenfor) har arbejdet og arbejdslivet følgende 4 momenter, alle i varierende grad og alle i sine modsætninger, eksempelvis bevægelse - ikke bevægelse:

I: Fysisk styrke, produktivitet, forråd, kontrol, nedslidning, kropsligt arbejdsmiljø, bevægelse.

II: Ansvar, indflydelse, opgaveløsning, problemformulering, teknisk kunnen, professionalisme mm.

III: Myndighed, pligt, tillid, respekt, dannelse, smag, stil, excellence, rutine, overblik og snilde.

IV: Selvverd indenfor selvrealisering og selvudvikling, selvstændighed, personlighed, integritet.

Vores tese er nu, at man ikke kan lægge et snit mellem lønarbejdet og fritiden, der fanger alle positive momenter på denne fire-sidede liste. For husk at disse mulige former for positionering var momenter indenfor det, vi kaldte *situationer*. Ligesom det er en abstraktion at opfatte folk kun som "lønmodtagere", så er det også en abstraktion at opfatte dem som "forbrugere" eller som "privatpersoner". Det er ikke mindst dét, som vor kritiske gennemgang af det økonomiske arbejdsbegreb i dets historiske udvikling har vist: Den politiske økonomi og betoningen af arbejdet som værdiskabende er både et meningsfuldt snit ind i det almene menneskelivs mange facetter, og en ideologisk konstruktion, der tjener visse overordnede samfundsmæssige interesser. De spørgsmål, man fra redaktionens side, af gode grunde, gerne ville afklare med nærværende udgivelse, er derfor stillede med beslutningstageres og behandleres autoritative stemme i et forsøg på at afklare en broget samfundsmæssig tilstand.

Den autoritative stemme prøver ikke blot på at fælde domme, men på at komme i dialog med autenticitetens stemme. Lad os give nogle eksempler på, hvad vi mener. Der er vel enighed om, at børn ikke skal arbejde, altså være lønmodtagere på arbejdsmarkedet. Men der er også enighed om, at børn skal underlægges et tvangsarbejde, der hedder skolegang i mindst 10 år, og at børn skal arbejde for sagen, når de går til idræt, musikundervisning eller kreative sysler. Børnenes arbejde er netop *ikke* underlagt produktions-forholdende, hvilket indebærer at de i deres konkrete situationer ikke er positioneret på samme måde som f.eks. lærerne,

der sælger deres arbejdskraft. Hvis vi derfor siger at leg gerne må indgå, så udtrykker det lige præcis at der ikke er tale om en leg, for så har vi nemlig misset pointen, at børn er positioneret sådan, at legen *allerede* er en væsentlig del af deres arbejde i skolen.

Det er et arbejde, men ikke et lønarbejde, at være hjemmegående ægtefælle og det er forkert er der nogle der mener, fordi det udtrykker, at der er visse sider af hjemmearbejdet, der ikke værdsættes tilstrækkeligt. Omvendt er en hjemmearbejdsplads og hjemmearbejde i en anden forstand aldrig det samme som at passe de huslige og familiære opgaver. Vi kan være uenige om disse ting, men vi har det helt på det rene, *hvad* vi er uenige om, at være hjemmegående vs. at have hjemmearbejde.

At være arbejdsløs er ikke godt for selvværdet og for andres sociale respekt, men måske godt for kroppen og i forhold til den tid, man i princippet skulle have til meningsfulde sysler. Men nogle har ondt et vist sted over dette. De arbejdsløse skal ikke have lov til at lave meningsfulde ting, men bruge tiden til at søge lønarbejde. Det er med andre ord ikke så meget det forhold, at der er mennesker, som ikke kan få et lønarbejde, man ser som problemet, men det forhold, at arbejdet – ligesom Jokeren i lotto – kan være løs, altså løsrevet fra markedsmekanismerne. Lønarbejdet er forbundet med en musketer-ed, én for alle, alle for én.

Dette var eksempler på den kamp om autenticiteten, der udspiller sig omkring det autoritativt i-værk-satte lønarbejde. Det har været tesen i nærværende artikel, at selvom man aldrig vil kunne forene den autentiske og den autoritative stemme, så har vi akademikere i kraft af to analysemodeller fået et nyttigt redskab i hænde. Hvis man kobler *Sens Capability Approach* til Harrés *Positioning Theory*, vil man opnå en *operativ analytisk tilgang* til den sundhedsøkonomiske relation mellem sundhedsfremmende livsfunktioner og kapaciteter, på den ene side, og goder og mål, som alment anerkendes i bestemte samfund som efterstræbelsesværdige, på den anden side. Lægens, sygeplejerskens, socialrådgiverens, ergoterapeutens, arbejdsgiverens, og bankrådgiverens optikker kan dermed *sidestilles* ægtefællens, naboens og vennernes optikker, sådan at de berørte personers konkrete muligheder for SELV at positionere sig i forskellige kontekster fremmes. Her er det vigtigt, og muligt, at skelne mellem sundhedsfremme perspektiver på lønarbejdet og arbejde (virksomhed) som sådan. Positionen på arbejdsmarkedet er reel, men denne position er blot et moment i en bredere positionering af personers forhold til deres omverden og medmennesker. Sundhedsøkonomi som en central del af en Public Health tilgang kan og bør være med til at accentuere de livs-horisonter, hvorunder tilværelsen former sig for bestemte personer. Omkostningerne ved at drive en

sundhedstjeneste er ikke prisen for denne tjeneste, men den pris, der menneskeligt set betales, hvis denne sundhedstjeneste *ikke* fandtes. Samfundet er kun rigt fordi dets medlemmer er berigede i form af sundhedsfremmende ressourcer. Der kan sættes *tal* på denne sammenhæng. Men vigtigere, der findes andre indikatorer, som er mere væsentlige (levealder, selvmordsrater, kriminalitets udbredelse, pilleforbrug, isolation og ensomhed, mobilitet, kreativitet og socialt netværk), og de to ting, tallene og indikatorerne, prisen i kroner og øre og prisen for menneskene kan ikke adskilles. Og hermed peger vi ikke på en *ny* sag. Vi påpeger en nødvendig sammenhæng mellem økonomi, arbejde (virksomhed) og livskvalitet, som i alle tilfælde er der, også selvom man regnskabsteknisk adskiller omkostningsberegninger, målbare 'resultater' af sundhedsindsatsen og alle de indikatorer, som det i sidste ende handler om, politisk og moralsk. Vel er det legitimt og fagligt professionelt at lave cost-benefit analyser. Vi har i denne artikel argumenteret for, at det *økonomisk* set er usagligt, og at denne usaglighed kan fjernes, hvis man lærer at se det menneskelige arbejde med sundhedsøkonomiske briller.

Noter

- 1: Se Sen (1995). Det er iøvrigt vigtigt at disse filosofiske tanker lader sig operationalisere og som sådan kan kobles til formelle økonomisk-matematiske modeller – en pointe vi desværre ikke kan udfolde her. Sens økonomiske teori er således et styringsinstrument for social udvikling, og krumtappen i en ansvarlig sundhedsøkonomi. Kuklys (2005) er fuld af eksempler på anvendelse af matematiske modeller i overensstemmelse med Sens optik.
- 2: Se Nussbaum (2000) for en applicering af capability approach på ulighed mellem kønnene.
- 3: Alkire (2005, 20) beskriver det således, "Sen himself conceives of the foundation of welfare economics in terms of utility, capability and practical reason, and overtly owns the Aristotelian and Marxist roots of his approach."
- 4: Det centrale begreb om livskvalitet diskuteres i Sen og Nussbaum (1993)
- 5: "In so far as opulence and utilities have roles...these can be seen in terms of their indirect connections with well-being and advantage" (Sen 1985, preface). For nærmere definitioner se bl.a. Kuklys (2005, 10ff)
- 6: Hovedtemaet i Sen (1996)
- 7: Hovedtemaet I Sen (1999)
- 8: Se Hobson (2011)
- 9: Det er også problemet med den ellers fine anvendelse af Sen i Nussbaum (2000)
- 10: Se Sørensen (2006)
- 11: Se Harré (1991; 1999)

- 12: Vi tolker teorien, sådan som vi – inspireret af Harré og Langenhove (1991) og Harré og Moghaddam (2003) – har anvendt den i andre sammenhænge, eksempelvis Brock og Nielsen (2012) og Christensen (2012)
- 13: Det er her man kan koble modellen til en matematisk formalisme, hvor der indføres operationer, relationer og funktioner, i matematisk forstand, mellem de 3x4 typer af parameter, som indgår i modelleringen af enkelte situationer. Dermed kan situation-sanalysen også implementeres i et computerprogram. Se Devlin (1991) og Barwise og Perry (1983) vedrørende ideen om situational semantics.

Referencer

- Alkire, S. (2005). *Valuing Freedoms. Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*, Oxford, OUP.
- Brock, S & Nielsen, N.K. (2012). Forthcoming , Polyvalence in the Journey away from Home. An investigation into Danish Schoolchildren's Self-positioning in relation to Food-consumption, in *Positioning in Everyday Life*, Fathali Moghaddam, F. & Harré, R. (Eds.), Santa Barbara, Praeger/Greenwood Group.
- Barwise, J. & Perry, J. (1983). *Situations and Attitudes*, Massachusetts, MIT Press.
- Christensen, B.A. (2012). Forthcoming, Disguised Positioning. Deciphering the Use of Experience in Economy through Positioning Theory.
- Devlin, K. (1991). *Logic and Information*, Cambridge UK, Cambridge University Press.
- Harré, R. (1991). The Discursive Production of Selves, *Theory and Psychology*, 1, 51-63.
- Harré, R. (1999). The Re-discovery of the Human Mind: The Discursive Approach, *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 43-62.
- Harré, R. & Langenhove, L.(1999): *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*, Oxford, Blackwell.
- Harré, R. & Moghaddam, F. (2003). *The Self and Others. Positioning Individuals and Groups in Personal, Political, and Cultural Contexts*, Santa Barbara, Praeger.
- Hobson B. (2011) "The Agency Gap in Work-Life Balance: Applying Sen's Capability Approach within European Contexts" *Social Politics*, 18(2), 147-167.
- Kuklys, W.(2005). *Amartya Sen's Capability Approach. Theoretical Insights and Empirical Applications*, Berlin, Springer.
- Nussbaum, M. (2000). *Women and Human Development. The Capabilities Approach*, Cambridge UK, Cambridge UP.
- Pasinetti, L.L. (1981). *Structural Change and Economic Growth: A Theoretical Essay on the Dynamics of the Wealth of Nations*, Cambridge UK, Cambridge UP .
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*, Oxford, North Holland .
- Sen, A. (1995). *Inequality Reexamined*, Oxford, OUP.
- Sen, A. (1996). *On Ethics and Economics*, Oxford, Blackwell.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, Oxford, OUP.
- Sørensen, M.P. (2006). Politisk madforbrug, i (Brock, S., Rassmussen, A., & Hansen, B.B., (red.) *Tankeføde. Om mad, måltider og fødevarer i sammenhæng*, Århus, Philosophia Press.
- Walsh, V. (2003). Sen after Putnam, *Review of Political Economy*, 15, 315 – 394.

Abstracts in English

Musculoskeletal aging, work ability, and 'health resource/risk balance'

Anne Møller & Susanne Rewentlow

Physical activity in leisure-time is recommended by authorities as healthy while physical activity at work is often considered to be harmful to your health. In Denmark the term 'nedslidning' is used to describe the gradual physical deterioration due to exposures in the work environment. This article presents a review of the literature about physical work and health, and the historical and present use of the term 'nedslidning' is described. Instead of using the not very specific term 'nedslidning', the article suggests that the process of deterioration is seen as part of the musculoskeletal ageing process. The reader is presented to a 'life course perspective' on the aging process and to a 'life course perspective' on the relationship between the physical activity in work life and the following physical function in midlife. The paper concludes with a recommendation of the use of these perspectives in future occupational research and in daily life, where professionals are working with the relationship between work environment and health.

Social pain in modern working life from the perspective of work psychology

Einar Baldvin Baldursson

It is often argued, that modern work and living in globalized knowledge society involve new demands and social stressors. This paper argues that it is meaningful to assume the existence of a psychological immune system that has emerged through the evolution of social mammals and humans. Accord to the theory, this system is activated in the case of social threats, loss or damage. When activated it causes psychological pain and depressive reaction. Similar to the innate immune system, the psychological immune system involves (social) behavior with the goal to limit damage and improve the odds for recovery. In the paper it is argued that modern work involves increased focus on social relations and cooperation. The experience of permanent changes at work, increased pressure and emotional demands lead to increasing risk for social loss and defeat at work. According to this theory such experiences will lead to psychological pain and depressive mental states. This theory can contribute to explaining the increasing prevalence of stress and depression.

Normative and methodological perspectives on “labour” as a concept within the discourse concerning the economy of health programs

Steen Brock & Bo Allesøe Christensen

This paper begins by recounting important phases in the development of the concept of labour. Then the Capability Approach to welfare economy, by Amartya Sen, is presented as is the direction of socio-psychology called Positioning Theory. Accordingly, the paper advocates a way in which to assess the economy of health programs as a cornerstone within Public Health Strategies to the effect that the concept of labour is important in this context. All way through, the paper examines the inescapable gap between a professionalized authoritative viewpoint on labour and an authentic perspective thereupon.

Stories of being unemployed and socially excluded

Eva Ladekjær Larsen, Pernille Tanggaard Andersen & Carsten Kronborg Bak

We live in a modern society where working life both is a source to identity and wealth and at the same time occupy our time and energy. But how is it to be unemployed and excluded from this working community? And why is it so hard to reintegrate people at the labour market? Based on theory of social exclusion these questions are explored by analysing socially vulnerable citizens' everyday lives and the complex social problems that have been accumulated through out their lives. We demonstrate how these accumulated risk profiles create barriers to be included in working life and often involves a high degree of marginalisation.

Does sickness absence necessitate certification by a medical physician?

Torunn S. Olsen & Nils Fleten

Most Western countries require a medical certificate for payment of sickness benefits in prolonged absence spells. Based on an intervention enabling self-certified sick leave up to 365 days in the municipality of Mandal, this article discusses whether a medical certificate is necessary to legitimate sick leave. The municipality's absence registry and questionnaire data form the basis of this article. In Mandal self-certification has become the rule, both for short- and long-term sick leave. For short-term absence, the transition to self-certification has reduced absence length and return to work has become more evenly distributed throughout the week. For sick leave in excess of 16 days, absence length has increased, but not significantly. The proportion of graded long-term sick leave significantly increased in self-certified episodes, from 23 percent the first year to 43 percent the third year. A large and increasing majority of the employees are satisfied with extended self-certification. Those whom still prefer a doctor's sick note, are either critical to how they are followed-up at the workplace or feel that self-certification is a burden. The transition to self-certification as main documentation for sickness absence has not increased absence levels. During long-term absence spells employees consult their doctors. This indicates that the employees behave responsibly when they self-certify and retain contact with their doctor for medical purposes. The intervention suggests that mandatory certification by a doctor is not necessary for legitimising sick leave, even long-term absence.

Socialworkers in a field of tension between politics and the needs of their clients

Tina Bømler

This article discusses the obligatory job activation measures directed toward workers receiving temporary sickness benefits, a policy that took effect on 1. January 2010. The requirement that workers on sick leave be subject to activation measures so they can return to work more quickly indicates a change in attitude about how we become well again. The purpose of this article is to describe and analyze how social workers in the Danish municipality of Aalborg work with activation of workers on sick leave. It describes how they manage the professional and ethical dilemmas they experience due to the specific activation requirements directed toward workers on sick leave. The problem takes its point of departure in our lack of specific knowledge about how the municipal job counselling centres manage the activation of those receiving sick leave benefits.

This article is a part of a pilot project, and therefore based on a limited amount of data. The pilot project should be seen as a preliminary phase of a larger qualitative study of the methodological challenges in the sick leave sector. The article is based on a focus group interview with five social workers in a job centre in the municipality of Aalborg. The results of the pilot study have been surprising. Even though there are professional and ethical dilemmas facing the social workers in the job centre, these are of less importance than the New Public Management based restructuring that has been taking place in the Danish public sector for nearly thirty years. Regulatory constraints, budget controls and standardization of the methods of social work are experienced by the social workers as the greatest obstacle to carry out professionally qualified social work. The requirements connected with regulations, standardized methods and budget controls have placed the social workers in a field of tension between politics and their clients' needs. Hence, the professional social sector workers find themselves compelled to manoeuvre in an organizational context that places contradictory demand on their activities.

Sickness absence – past and present. Work and sickness between rights and duties in the modern welfare state

Claus D. Hansen

What can we learn about the relation between work and sickness by studying incapacity for work as it manifests itself in the way in which the phenomenon is discursively constructed and regulated by law in the period from 1950 to the present? This question is examined by tapping into various historical materials taken from newspapers, magazines, political debates and legislation. The material is analysed from a perspective inspired by Reinhart Koselleck that tries to infer the historical processes from the changes in which a concept is used differently over time. The analysis – drawing on Habermas and Foucault - reveals a fundamental ambivalence of sickness absence: on one hand, the regulation of temporary incapacity for work changed for the better by allowing workers to take sick leave when they felt like it without being economically punished. On the other hand, these newly won rights had unintended consequences e.g. leading to the exclusion of workers with fragile health status. At the same time, the use of statistics and sickness absence interviews can be seen as ‘technologies of power’ that normalize the way in which work and sickness can be integrated in our society.

Forfatterliste

Anne Møller

Læge i blokstilling til almen praksis og ph.d-studerende ved Forskningsenheden for Almen Praksis København, Arbejdsmedicinsk Afdeling Køge Sygehus og Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø. Hendes Ph.d.-projekts titel er: 'Arbejdets betydning for aldringsprocessen. Giver fysisk krævende arbejde tegn på tidlig aldring hos midaldrende danskere?' og anvender data fra Copenhagen Aging and Midlife Biobank, som udgår fra København Universitet. Pt. arbejder Anne Møller som reservelæge i Psykiatrien Øst, Region Sjælland. Ph.d.-projektet ventes færdigt forår 2013.

Susanne Reventlow

Adjungeret professor ved Institut for Folkesundhedsvidenskab, praktiserende læge, Dr.Med.Sci. og forskningsleder ved Forskningsenheden for Almen Praksis i København. Er magister i antropologi fra Institut for antropologi, Københavns universitet. Hendes første forskning, i forbindelse med ansættelse på SFI (Social Forsknings instituttet i dag Det nationale forskningscenter for velfærd) som student og færdig læge, handlede om det langvarige sygefravær og nedslidning. Hun beskæftiger sig med almenmedicinsk forskning med interesse for teori og metodeudvikling inspireret fra antropologien. Hendes egen forskning har i en længere periode omhandlet risiko, medicinsk teknologi, kroppen, forebyggelse og kommunikation.

Einar B. Baldursson

Født i Reykjavik, 1953. Cand.psych fra Aarhus Universitet 1980. Arbejdet ved Aarhus og Aalborg Universitet, og de Arbejdsmedicinske Klinikker i Herning og Skive. Selvstændig konsulent i en årrække. Forfatter til bogen "Hyperstress" (Frydenlund 2009). Medstifter af "The European Academy of Occupational Health Psychology". Aktuelt lektor i klinisk socialpsykologi ved Stressklinikken Aalborg Universitet.

Steen Brock

Lektor ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet. Dr. Phil. på en afhandling om Niels Bohrs fysikfilosofi og ph.d. på en afhandling om moderne moralfilosofi. Har publiceret mange artikler om videnskabsfilosofi og kulturfilosofi og redigeret flere bøger, senest Folkesundhed. Perspektiver på dansk samfundsmedicin.

Bo Allesøe Christensen

Cand. mag i religionsvidenskab og filosofi fra AU. Forsker p.t. i forholdet mellem de antropologiske elementer oplevelse/erfaring og økonomi. Er desuden redaktør ved forlaget Philosophia.

Eva Ladekjær Larsen

Antropolog, mag.art, ph.d. og ansat som forsker på Folkesundhed og Kvalitetsudvikling, Region Midt. Hendes forskningsinteresser er marginaliserede befolkningsgrupper og boligområder, forebyggelse af arbejdsmarkedseksklusion og social ulighed i sundhed.

Pernille Tanggaard Andersen

Sociolog, ph.d. og lektor på Forskningsenheden for Sundhedsfremme, Syddansk Universitet. Hendes forskningsinteresser er bl.a. social ulighed i sundhed, køn, klasse i forhold til livsstil og livsformer samt arbejdsmarkedet.

Carsten Kronborg Bak

Sociolog, ph.d. og adjunkt på Center for Landdistriktsforskning, Syddansk Universitet. Hans forskningsinteresser er social ulighed i sundhed, fattigdom, levekår og social eksklusion i socialt udsatte boligområder og udvikling af interventionsprogrammer i socialt udsatte boligområder.

Torunn S. Olsen

Arbejder som universitetslektor og forsker ved Institutt for arbeidsliv og innovasjon, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, Universitetet i Agder. Olsen har vært prosjektleder for en rekke evalueringer, blant annet evalueringen av Tillitsprosjektet i Mandal kommune. Forskningsinteressene er i hovedsak knyttet til hva som fremmer og hemmer nærvær i arbeidslivet.

Nils Fleten

Arbejder som førsteamanuensis ved Institutt for Samfunnsmedisin, Det helsevitenskapelige Fakultet, Universitetet i Tromsø. Han er spesialist i samfunnsmedisin og har bistilling som rådgivende overlege i NAV. Forskningsinteressene er i hovedsak sykefravær, både ut fra en epidemiologisk tilnærming og intervensjons tilnærming som forsøket med utvidet egenmelding i Kristiansand.

Tina Bømler

Uddannet socialrådgiver og cand.scient.adm. og ph.d. Hun er lektor på Aalborg Universitet ved Institut for Sociologi, Socialt arbejde og Organisation. Forfatteren har skrevet en række bøger om bl.a. samfundets skyggesider.

Claus D. Hansen

Født 1976, uddannet sociolog fra Aalborg Universitet (2004), har efterfølgende taget sin ph.d.-grad sammesteds med en afhandling om sygefravær (*En sociologisk fortælling om sygefravær*, 2010). Siden august 2010 adjunkt på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet. Var fra 2004-2010 ansat på Arbejdsmedicinsk Klinik, Regionshospitalet Herning, hvor han bl.a. arbejdede på sygefraværsprojektet ASUSI. Har i den forbindelse skrevet flere artikler om sygenærvær (at folk går på arbejde på trods af, at de føler sig syge). Siden 2007 tilknyttet ungdomskohorten VestLiv – Livskvalitet blandt unge fra Vestjylland som følger to årgange fra det tidligere Ringkøbing Amt med henblik på at afdække årsager til social ulighed i helbred. Underviser og vejleder på sociologistudiet fortrinsvis i kvantitative metoder. Hjemmeside: <http://personprofil.aau.dk/profil/103392>